

Górski, Karol

"Dokumenty i materiały po historii Moskowskiego Uniwersytetu wtoroj połowiny XVIII w.", wyd. N. A. Penczko, T. I : 1756-1764, Moskwa 1960, T. II : 1765-1766, Moskwa 1962, T. III: 1767-1770, Moskwa 1963 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 55/4, 685-686

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

nego, podłoża obiektywnego, a to podłoże dopiero dyktowało jednostkom i grupom odpowiednie formy postępowania. Walka klasowa była tylko jedną z tych form. W pracy J. Válki czynnik ten zyskuje autonomiczny niemal charakter.

Chciałoby się jeszcze z autorem dyskutować w wielu sprawach szczegółowych. Sprawia to pewna, nader pozytywna, cecha książki: autor nie pomija spraw trudnych i dyskusyjnych, stara się w każdej z nich mieć własne zdanie. Jego praca jest trwałym osiągnięciem naukowym.

Jerzy Topolski

Dokumenty i materiały po historii Moskowskiego Uniwersytetu w drugiej połowie XVIII w., wyd. N. A. Penczko, pod red. ogólną M. N. Tichomirowa i red. naukową G. A. Nowickiego, t. I — 1756—1764, Moskwa 1960, s. 416; t. II — 1765—1766, Moskwa 1962, s. 356; t. III — 1767—1770, Moskwa 1963, s. 518.

Historia nauki i uniwersytetów wysuwa się ostatnio coraz bardziej na czoło jako przedmiot badań. Chodzi tu nie tylko o zbadanie dorobku i poglądów wybitnych twórców i uczonych, ale także uczonych średnich, przeciętnych, którzy reprezentowali panujące w nauce poglądy i szerzyli je przez nauczanie uniwersyteckie. Chodzi też o zbadanie środowiska, które kształtowało naukowców i ruch umysłowy w kraju, oddziałując przez czasopisma i popularyzację na poglądy szerokich kół. Powstanie Międzynarodowej Komisji Historii Uniwersytetów jest wyrazem rosnących zainteresowań historią nauki.

Dziełem, które w dziedzinie historii nauki zajmie niewątpliwie miejsce poczesne, jest omawiana tu trzatomowa publikacja źródeł dotyczących historii uniwersytetu moskiewskiego w XVIII w. Uniwersytet ten był pierwszą uczelnią tego typu w Rosji i powstał z inicjatywy Łomonosowa. Ale pierwszych profesorów powoływano z zagranicy, podobnie jak większość nauczycieli związanego z wszechnicą liceum. Nie byli to uczeni najwybitniejsi, stąd znaczenie ich poglądów dla ustalenia przeciętnego poziomu i charakteru kultury umysłowej panującej na Zachodzie. Polecali oni podręczniki obce, które tłumaczono, odrzucali inne. Wszystko to ma znaczenie dla historii nauki nie tylko w Rosji, ale w całej Europie.

Wstęp historyczny do każdego tomu napisał profesor uniwersytetu im. Łomonosowa w Moskwie, G. A. Nowickij, członek wspomnianej wyżej komisji międzynarodowej dla historii uniwersytetów. Wstępy edytorskie dała do każdego tomu N. A. Penczko, główny bibliotekarz oddziału rzadkich książek i rękopisów biblioteki uniwersyteckiej, która przygotowała materiały do druku.

We wstępie swoim prof. Nowickij podkreśla trudne początki uniwersytetu i brak funduszków, ingerencję biurokracji, która starała się ograniczyć prawa Konferencji, obejmującej profesorów, niezrozumienie potrzeb ze strony mianowanych przez rząd kuratorów. Niemniej charakterystyczne jest stanowisko cudzoziemców, którzy nie chcą dopuszczać do katedr młodych uczonych rosyjskich, przyjeżdżających po studiach z zagranicy i narzucają im jeszcze egzaminy i próbny wykład przed dopuszczeniem do pracy dydaktycznej. W pierwszych latach uniwersytet starał się głównie o rozwój liceum z nim związanego, aby przygotować kadry studentów. Gdy profesor Popowski chciał wykładać filozofię po rosyjsku, większość Konferencji wystąpiła przeciw temu obawiając się, by „łatwość słuchania wykładów po rosyjsku, nie przyciągnęła wszystkich uczniów i nie odwróciła ich od zajęcia się łaciną, która jest głównym celem założenia uniwersytetu i podstawą wszystkich nauk, do którego to języka większość bynajmniej nie okazuje skłonności” (t. I, s. 11). Uczniowie liceum tylko w części pozostawali na uniwersytecie;

wielu z nich zwalniało się, aby wstąpić do służby wojskowej lub cywilnej, albo zabierali ich i oddawali do służby wbrew woli rodzice. Ale ci, którzy pozostali, odznaczali się wielkim zapałem do nauki i zdolnościami. Wyszli z nich stosunkowo liczni profesorowie uniwersytetu, redaktorzy czasopism, kierownicy i nauczyciele liceów i korpusów kadecckich, współpracownicy komisji prawodawczych. Nie zawsze władze okazywały zrozumienie dla nauki. W r. 1766 prof. Rost chciał wyklądać geografii matematyczną i chronologię, ale na życzenie kuratora Adodurowa wykład ten zastąpiono obszernym kursem fortyfikacji i artylerii. Kurator Adodurow, poplecznik i faworyt Katarzyny II, „realizował w uniwersytecie moskiewskim jej antynarodową politykę w stosunku do rosyjskiej nauki” (t. II, s. 13). Istniała więc opozycja wśród profesorów. Ale nowe prądy racjonalistyczne, które przywozili z Zachodu młodzi rosyjscy uczeni napotykały na opór Konferencji. Ciekawe szczegóły przytacza Nowickij w tomie III (s. 12), kiedy cudzoziemcy protestowali przeciw poglądom racjonalistycznym wypowiedzianym przez magistra Aniczkowa; na skutek potępienia przez synod cerkwi nie dostał on stopnia doktora.

Bardzo ważne są spisy narzędzi i aparatury dla poznania warsztatu przyrodnika na uniwersytecie XVIII w. Nazwy dziś nie używane zostały wyjaśnione w osobnym słowniczku na końcu tomu III. Ważne jest także stwierdzenie zapotrzebowania na książki Łomonosowa, które uniwersytet wydawał i rozsprzedawał lub darowywał. Próby tłumaczenia dysertacji doktorskich na łacinę i wysyłania ich za granicę dla wymiany napotykały na opory biurokracji. Uniwersytet przeprowadzał także egzaminy nauczycieli domowych-cudzoziemców. Protokoły Konferencji dostarczają ciekawych materiałów dla dziejów młodzieży akademickiej i jej materialnego i społecznego położenia. Student, który się ożenił bez pozwolenia władz został na żądanie kuratora wydalony.

Już tych kilka uwag wystarcza, aby wskazać na znaczenie, jakie ma publikacja materiałów do dziejów uniwersytetu moskiewskiego zarówno dla dziejów nauki i kultury w Rosji, jak i w całej Europie.

Strona edytorska zasługuje na uwagę. Wobec wielkiej objętości materiałów N. A. Penczko przeprowadziła pewną ich selekcję. W tomie I opuszczono pisma kancelaryjne, w t. III poniechano drukowania protokołów Konferencji, tam gdzie treść została powtórzona w decyzjach kuratora. Opuszczono też partie protokołów tam, gdzie drukowano *in extenso* allegaty. Jest to nowość, na ogół bowiem wydawcy podają w regestach allegaty i nawet decyzje. Wszelkie opuszczenia i skróty zostały zaznaczone kropkami i omówione w odsyłaczach. Allegaty drukowane są w związku z protokołami Konferencji, te ostatnie zaś w porządku chronologicznym. Do tekstów rosyjskich zastosowano nową ortografię z wyjątkiem litery „i” tam, gdzie dziś wymawia się ją ze zmiękczeniem. Zachowano jednak cechy charakterystyczne ortografii epoki, teksty obce nie zostały zmodernizowane. Dobre indeksy ułatwiają korzystanie z wydawnictwa, które niewątpliwie przygotowane zostało wzorowo pod edytorskim kątem widzenia.

Karol Górski

Julio de Riverend, *Historia Económica de Cuba*, Escuela de Comercio Exterior „Minex”, La Habana 1963, s. 264.

Pozycja ta jest zbiorem opracowanych do druku wykładów z zakresu historii ekonomicznej Kuby, prowadzonych przez autora na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Hawańskiego i w Szkole Handlowej Ministerstwa Handlu Zagranicznego w latach 1962—1964. Jest to całościowo ujęta historia gospodarki kubańskiej od